

nında bulunan Zeyd b. Hârise'nin hazırladığı yemeğe onu davet etmiş, ancak Zeyd putlar adına kesilmiş etten yemediğini söyleyerek puta tapanları eleştirmiştir. Hz. Muhammed'in bu konuşmadan sonra kendisine peygamberlik gelinceye kadar hiçbir puta dokunmadığı ve onlar için kurban kesmediği (İbn İshak, s. 98), bazı rivayetlere göre ise putlar adına kesilmiş etten yemediği belirtilmektedir (*Müsned*, I, 189-190; konu hakkında ayrıca bk. a.e., II, 68-69, 89-90, 127; Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 24, "ez-Zebâ'ih ve'ş-şayd", 16; Nesâî, "Menâkıb", 13; Ebû Ya'lâ, XIII, 170-172; Taberânî, V, 86-87; Hâkim, III, 216-217; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*?, I, 124-135).

Sünnet olan ve Kâbe'yi tavaf eden herkesin Câhiliye Arapları tarafından Hanîf kabul edildiği, Hz. İbrâhim'in şeriatına ait çok az şeyin bilindiği bir dönemde Zeyd, Câhiliye toplumunda yaygın olan birçok âdet ve uygulamadan uzak durur, zinaya (veya ribâyâ) karşı insanları uyarır, kız çocuklarının diri diri gömülmesini engellemeye çalışır, babaları tarafından gömülme istenen kızların geçimini üstlenir, yetişkin hale gelinceye kadar onlara bakardı. Zeyd'in oğlu Saîd, Hz. Ömer'le birlikte Resûl-i Ekrem'in yanına giderek, "Eğer babam size erişebilseydi iman ederdi, onun başışlanmasını dileyebilir misiniz?" diye sormuş, Resûl-i Ekrem de, "Elbette onun için istiğfar ederim, o tek başına bir ümmet olarak haşredilecektir" cevabını vermiştir (*Müsned*, I, 189-190; İbn İshak, s. 99-100). Resûl-i Ekrem'in bu sözlerinden hareketle Zeyd ve onun gibi muvahhidler fetret ehlinde sayılmış, sahâbî kabul edildikleri halde bazı sahâbe tabakatlarında kendilerine yer verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 189-190; II, 68-69, 89-90, 127; İbn İshak, *es-Sire*, s. 95-100; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 161-162; IV, 383-385; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned* (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dimaşk-Beyrut 1409/1988, XIII, 170-173; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî), V, 86-87; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 216-217; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XIX, 493-516; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, II, 347-374; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 295-296; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*?, I, 124-135; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: es-Siretü'n-nebeviyye*, s. 80-92; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XIV, 297-301; a.mlf., *el-İşâbe*, I, 569-570; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 162-164; İsmail Cerrahoğlu, "Kur'an-ı Kerim ve Hanîfler", *AÜİFD*, XI (1963), s. 81-92; M. Lecker, "Zayd b. 'Amr", *El'* (İng.), XI, 474-475; Metin Yurdagür, "Fetret", *DİA*, XII, 475; Şaban Kuzgun, "Hanîf", a.e., XVI, 36-38.

HALİT ÖZKAN

ZEYD b. DESİNE

(زيد بن الدثنة)

Zeyd b. ed-Desine b. Muâviye
el-Ensârî el-Hazrecî el-Beyâzî
(ö. 4/625)

Sahâbî.

Medineli Hazrec kabilesinin Beyzaoğulları koluna mensuptur. Hz. Peygamber hicretten sonra Zeyd'i Hâlid b. Bükeyr ile kardeş yapmıştır. Zeyd, Bedir ve Uhud gazvelerine de katıldı. Uhud Gazvesi'nden sonra Adal ve Kâre kabilelerinden bir heyet Medine'ye gelerek Resûlullah'a kabilerinde İslâmiyet'in yayılmaya başladığını ve kendilerine dini öğretecek kimselere ihtiyaç duyduklarını söyledi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, hicretin otuz altıncı ayında (Safer 4 / Temmuz 625) aralarında Zeyd b. Desine'nin de bulunduğu yedi (veya on) kişilik bir heyeti Âsim b. Sâbit'in başkanlığında yola çıkardı (Buhârî, "Cihâd", 170, "Megâzî", 10, 13, 28; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 105). Heyetin bir vazifesi de Mekke yakınlarına kadar gidip Kureyş müşrikleri hakkında bilgi toplamaktı. Heyet, Hüzeyl kabilesi topraklarında bulunan Recî' suyuna ulaştığında Lihyânoğulları'ndan 100 kadar okçu ile karşılaştı. Zeyd b. Desine, Hubeyb b. Adî ve Abdullah b. Târik dışındaki sahâbiler onlarla çarpışırken şehid oldu. Ardından Abdullah b. Târik'da öldüren müşrikler Zeyd b. Desine ile Hubeyb b. Adî'yi esir alıp Mekke'ye götürdüler ve Bedir'de öldürülen yakınlarının intikamını almak isteyen Mekkeliler'e köle olarak sattılar. Zeyd b. Desine'yi Safvân b. Ümeyye satın aldı ve onu zincire vurarak hapsetti. Zeyd hapis-te kaldığı sürece geceleri namaz kılip gündüzleri oruç tuttu. Putlar adına kesilen hayvanların etinden yemeyeceğini söyledi. Onun bu davranışını şaşkınlıkla izleyen Safvân, müşriklerin ileri gelenlerinden olup Bedir'de öldürülen babası Ümeyye b. Halef'in intikamını ondan almaya karar verdi. Arkadaşı Hubeyb gibi Zeyd de kendisine yapılan çeşitli eziyetlere katlandı ve dinini terketmedi. Her ikisi de haram aylardan sonra öldürülmek üzere Harem sınırları dışındaki Ten'im (Ye'cec) mevkiine götürüldü. Zeyd öldürülmeden önce iki rek'at namaz kılmak istediğini söyledi. Namazdan sonra müşriklerin dininden vazgeçmesi halinde serbest bırakılacağı yönündeki sözlerle iltifat etmedi. Bu sırada yanına gelen Ebû Süfyân, "Ey Zeyd, Allah aşkına doğru söyle! Şimdi senin yerine Muhammed'in öldürülmesini, böylece evine dönmeyi istemez miydin?" deyince Zeyd

şu cevabı verdi: "Yemin ederim ki şu anda ailemin yanına dönmek bir yana Muhammed'in ayağına bir diken batıp onu incitse gönlüm ona bile razı olmaz." Bu cevap karşısında Ebû Süfyân şaşkınlık içinde şu sözleri söyledi: "Doğrusu Muhammed'e inananların onu sevdiği gibi bir başkasını seven kimseyi görmedim". Zeyd b. Desine, Safvân b. Ümeyye'nin âzatlısı Nistâs tarafından bir ağaca bağlanarak okla şehid edildi (ayrıca bk. RECİ' VAK'ASI).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 294-295, 310-311; Vâkıfî, *el-Megâzî*, I, 354-363; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 53, 55-56; III, 389; VIII, 302; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halil Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, II, 243-244; İbn Balaban, *el-İhsân fi takrîbi Şahîhi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1412/1991, XV, 512-513; Zehabî, *Târîhu'l-İslâm: el-Megâzî*, s. 230-235; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 565-566; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IV, 14-30; M. Yaşar Kandemir, "Hubeyb b. Adî", *DİA*, XVIII, 266-267; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Recî' Vak'ası", a.e., XXXIV, 510-511.

ZEKERİYA GÜLER

ZEYD b. EBÛ ÜNEYSE

(زيد بن أبي أنيسة)

Ebû Üsâme Zeyd
b. Ebî Üneyse er-Ruhâvî el-Kûfî
el-Cezerî el-Ganevî
(ö. 125/743 [?])

Tebeu't-tâbiine mensup muhaddis
ve fakih.

91 (710) yılında doğdu. Aslen Kûfeli olup Benî Ganî b. A'sur'un âzatlısıydı. Daha sonra Cezire bölgesinin Ruhâ (Urfa) şehrine yerleşti. Rivayetlerine güvenilmeyen Yahyâ b. Ebû Üneyse'nin Zeyd'in kardeşi olduğu bilinmektedir. Bizzat Zeyd'in, "Kardeşim Yahyâ'dan hiçbir şey rivayet etmemin, çünkü o yalancısıdır" dediği nakledilmiştir (Ukaylî, IV, 1505; İbnü'l-Cevzî, III, 191). Zeyd b. Ebû Üneyse Adî b. Sâbit, Amr b. Dînâr, Atâ b. Ebû Rebâh, Abdülmelik b. Umeyr, Câbir el-Cu'fî, Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr, Ebû İshak es-Sebîî, Ebû'z-Zinâd, Hammâd b. Ebû Süleyman ve İbn Şihâb ez-Zührî gibi âlimlerden rivayette bulunmuştur. Ancak Hilâl b. Alâ onun Zührî'den hadis işitmediğini söylemiştir. Kendisinden hadis nakledenler arasında hocalarından Fülehy b. Süleyman ile Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân, Ca'fer b. Burkân, Ebû Abdurrahîm Hâlid b. Yezîd el-Harrânî, Ebû Hâlid Yezîd b. Abdurrahman ed-Dâlânî, İbrâhim b. Cüreyr er-Ruhâvî, Ebû Hanîfe, Ma'kal b. Ebeydullah el-Cezerî, Mâlik b. Enes, aynı zamanda hocası olan Mücâlid b. Saîd el-Hemedânî gibi isimler yer

ZEYD b. EBÛ ÜNEYSE

almaktadır. Zeyd b. Ebû Üneyse 124 veya 125 (742 veya 743) yılında Ruhâ'da genç yaşta vefat etti, 119'da (737) öldüğü de zikredilmiştir.

Cezîre bölgesinde meşhur bir muhad-dis ve zamanının önde gelen âlimlerinden olan, rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'ye alınan Zeyd b. Ebû Üneyse A'meş, İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Zühîlî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Fesevî, Nesâî ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika kabul edilmiş, öte yandan Ahmed b. Hanbel onun naklettiği hadisler içinde bazı münker rivayetlerin bulunduğunu söylemiş, kendisini "mukâribü'l-hadîs" ve "sâlih" sıfatlarıyla anarak çok üst mertebede bir râvi olmadığına işaret etmiştir. Zeyd b. Ebû Üneyse hadisçiliği yanında geniş bir kültüre de sahipti. Aynı zamanda dinî yaşantısıyla da çevresine örnek olmuş, takvâ sahibi bir âlimdi. Onun muhaddisler nazarında muteber bir şahsiyet kabul edildiğini gösteren bir rivayette göre talebesi ve arkadaşı Ubeydullah b. Amr, A'meş'in huzuruna gelip on hadis dinlemiş, daha fazlasını istediğinde A'meş bunu kabul etmemiş, kendisine, "Bu kişi Zeyd b. Ebû Üneyse'nin öğrencisidir" denildiğinde ise ona yaklaşık elli hadis daha rivayet etmiştir (Mizzî, X, 22).

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 182; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 388; Ukaylî, *ed-Du'afâ*? (nşr. Hamdî b. Abdülmeccid es-Selefi), Riyad 2000, II, 428; IV, 1505-1506; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 556; IX, 129-130; İbn Hibbân, *eş-Sikât*, VI, 315; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ*? (nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1406/1986, I, 303; III, 191; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, X, 18-23; İbn Abdülhâdî, *Ulemâ'ü'l-hadîs*, I, 219-220; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*?, VI, 88-89; a.m.f., *Mizânü'l-ittidâl* (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.), Beyrut 1416/1995, III, 146; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tezhib*, III, 397-398; İbnü'l-Mibred, *Bahrü'd-dem fi men tekelleme fihî'l-İmâm Ahmed bi-medh ev zem* (nşr. Ebû Üsâme Vasıyyullah b. Muhammed b. Abbas), Riyad 1409/1989, s. 163-164.

CEMAL AĞIRMAN

ZEYD b. ERKAM

(زيد بن أرقم)

Ebû Amr Zeyd b. Erkam
b. Zeyd el-Hazrecî
(ö. 68/688)

Sahâbî.

Uhud Gazvesi'nde on üç yaşından küçük olduğu için Hz. Peygamber'in savaşa katılmalarına izin vermediği çocuklar arasında yer aldığına göre Medine'de 612 yılı civarında doğmuştur. Hazrec kabilesinden

olup ensarin meşhurlarındandır. Künyesi Ebû Amr, Ebû Âmir, Ebû Saîd, Ebû Sa'd, hatta Ebû Üneyse şeklinde kaydedildiğine göre onun bu adlarda, ayrıca Sâbit, At-tâb, Muhammed, Kâ'b adlarında oğullarının, Üneyse ve Seriyye adlarında kızlarının olduğu anlaşılmaktadır. Resûl-i Ekrem, Zeyd ile birlikte savaşa katılmak isteyen çocukları geride kalanlara bekçilik yapmakla görevlendirmişti. Uhud'a katılmayan Zeyd daha sonra Hendek Gazvesi'nde ve ardından gerçekleşen on dokuz gazvenin on yedisinde bulundu. Yetim olduğundan Abdullah b. Revâha onu himayesine aldı, kendisini bineğinin arkasında Mûte Savaşı'na götürdü. Hz. Ali'nin yakınlarından olan Zeyd, Siffin'de onun yanında savaştı. Zeyd'in bu yakınlığı Hz. Ali ile ilgili Sekaleyn rivayetiyle (bk. SEKALEYN), "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" rivayetine (*Müsned*, IV, 368), ayrıca ilk müslümanın ve Hz. Peygamber'le ilk defa namaz kılanın Ali olduğuna, Hz. Ali'nin kapısı dışında mescide açılan bütün kapıların kapatılmasına dair rivayetlere (a.g.e., IV, 369) ve Hz. Ali yanlısı daha başka haberlere de yansımıştır. Okuma yazma bilen Zeyd vahiy kâtipleri arasında yer aldı. Ayrıca onun bazı hadisleri yazıp Enes b. Mâlik'e gönderdiği de bilinmektedir (M. Mustafa el-A'zamî, s. 64). Berâ b. Âzîb ile ortak ticaret yaptığı için ticarete dair, özellikle de altın ve gümüş paraların birbiriyle değişimi konusunda bilgi sahibiydi. Resûl-i Ekrem'in sağlığında Zeyd'in gözlerini kaybettiği, kendisini ziyarete gelen Resûlullah'a bu haline sabredeceğini söylediği, bunun üzerine Resûlullah'ın kendisini cennetle müjdelediği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra gözlerinin tekrar görmeye başladığı konularında kızı Üneyse'den gelen rivayetler vardır.

Zeyd, Benî Mustalik veya Tebük Gazvesi'nde münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün, "Muhammed'in yanında bulunanlara yardım etmeyin ki dağılıp gitsinler; eğer Medine'ye dönersek güçlü olanlar zayıf olanları oradan çıkaracak" dediğini işitmiş ve bunu amcası vasıtasıyla Hz. Peygamber'e bildirmişti. Resûl-i Ekrem önce Zeyd'i çağırıp bu haberi kendisinden dinlemiş, ardından Abdullah b. Übey b. Selûl'ü huzuruna getirterek ona ve arkadaşlarına bu sözleri söyleyip söylemediklerini sormuş, onların Allah adına yemin ederek böyle bir şey söylemediklerini ifade etmeleri üzerine Resûl-i Ekrem onları haklı bulmuş, bu durumda Zeyd yalancı

durumuna düştüğünden kavmi tarafından kınanmıştı. Buna çok üzülen Zeyd geceyi üzüntü içinde geçirmişti. Ertesi gün münafıkların o sözleri söylediklerini beyan eden âyetler (el-Münâfikûn 63/7-8) nâzil olunca Hz. Peygamber Zeyd'e, "Allah senin doğru söylediğini bildirdi ey Zeyd!" diyerek onu sevindirmişti. İleri yaşlarda Küfe'ye yerleştiği ve Kinde semtinde bir ev yaptırdığı kaydedilen Zeyd, Kinde'de 66 (686) veya 68 (688) yılında vefat etti.

Zeyd b. Erkam birçok hadis rivayet etmiş, sahâbeden Abdullah b. Abbas ile Enes b. Mâlik, tâbiinden Abdurrahman b. Ebû Leylâ, Ebû Amr Sa'd b. İyâs eş-Şeybânî, Ebû İshak Süleyman b. Ebû Süleyman eş-Şeybânî, Tâvûs b. Keysân, Atâ b. Ebû Rebâh, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî gibi birçok râvi ondan hadis nakletmiştir. Yaşlılık döneminde kendisine hadis sorulduğunda artık ihtiyarladığı için unutmaya başladığını ve hadis nakletmenin zorluğunu ileri sürerek rivayette bulunmazdı. Zeyd'in naklettiği birçok hadis *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kitaplarında yer almış, bunlardan tekrarlarıyla birlikte seksen dördünü Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'ine almıştır (IV, 366-375).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 366-375; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 18; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 556-558; İbn Asâkir, *Târîhu Dumaşk* (Amrî), XIX, 256-274; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 276; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*?, III, 165-168; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 560; M. Mustafa el-A'zamî, *Küttübü'n-nebî*, Riyad 1401/1981, s. 64.

BÜNYAMİN ERUL

ZEYD b. ESLEM

(زيد بن أسلم)

Ebû Üsâme Zeyd b. Eslem
el-Adevî el-Ömerî
(ö. 136/754)

Tâbiin âlimi.

Hz. Ömer'in âzatlısı Eslem'in oğlu olup Medine tefsir ekolünün öncülerindedir. Aralarında babası Eslem, ağabeyi Hâlid ile Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Hz. Aîşe, Câbir b. Abdullah, Seleme b. Ekvâ', Enes b. Mâlik, Atâ b. Yesâr ve Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî gibi isimlerin yer aldığı birçok sahâbî ve tâbiinden hadis rivayet etti. Ancak Ebû Hüreyre ve Câbir b. Abdullah'tan semânin olmadığı da kaydedilmiştir (Mizzî, X, 15). Kendisinden rivayette bulunanlar arasında oğulları Üsâme, Abdullah ve Abdurrahman ile Atâ b. Yesâr, Eyyûb es-Sahtiyânî, Yahyâ b. Saîd el-Ensâ-